

6. Якубинский Л. П. Избранные работы. Язык и его функционирование / Лев Петрович Якубинский. – М., 1986. – 215 с.
7. Bailey E. Current trends in the analysis of style / E. Bailey // *Style*. – 1967. – № 1. – P. 1–10.
8. Ekman P., Friesen W.V. The Repertoire of Nonverbal Behaviour, categories, origins, usage and coding / P. Ekman, W.V. Friesen // *Semiotica*. – № 1. – 1969. – P. 49–52.
10. Kendon A. Geography of gestures / A. Kendon // *Semiotica*. – № 1–2. – 1981. – P. 130, 150.
11. Lyons J. *Linguistic Semantics : An Introduction* / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 376 p.
12. McNeill D. *Gesture and Thought* / D. McNeill. – Chicago : University of Chicago Press, 2005. – P. 21.
13. Norris F. *The Pit, a Story of Chicago* / F. Norris. – Inc. – 2009. – 421 p.
14. Pierce Ch. S. *Collected Papers* / Ch. S. Pierce. – V. 2. – Cambridge, 1968. – 606 p.

РЕФЕРЕНЦІЯ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

ТЕРЕХОВА С. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У сучасному зіставному мовознавстві все більше уваги дослідники приділяють вивченню референції, її типових ознак та специфіки репрезентації в мовах. Це насамперед зумовлено тим, що референційні репрезентації (РР) актуалізуються в мовленні носіїв щодня, проте їх визначення (особливо на міжмовному рівні) нерідко призводить до непорозумінь у процесі комунікації, чим зумовлюється актуальність проблеми.

Протягом останніх десятиліть було визначено зміст поняття референції, її головні типи, охарактеризовано прагматичні та логіко-семантичні характеристики (дослідження Д. Апотелоз, Н. Арутюнової, А. Кибрика, І. Кузьмич, О. Падучевої, Х. Патнема, Д. Руденко, Ю. Степанова, І. Шевченко, Г. Фреге, Е. Cassirer, Р. Grundy, Y. Huang, Р. Johnson-Laird, S. Levinson, В. Russel, Р. Strawson та ін.). Зокрема, встановлено, що референція являє собою віднесеність актуалізованих у мовленні номінацій або їхніх еквівалентів до об'єктів навколишньої дійсності (референтів або денотатів); вона визначається такими головними факторами: синтаксичним, логіко-семантичним, прагматичним [6, с. 411] і функціональним [8]. Референція може поширюватися на висловлення і тексти, виступаючи “однією з передумов оцінки їхньої істинної чи неістинної природи відповідно до тих ситуацій, які вони позначають” [7, с. 515]. З синтаксичної точки зору референція реалізується в позиції актанта (не предиката), тобто підмета або додатка; з функціонального підходу якість референції визначається якістю співвідношення з денотатом або його певними ознаками (вказуванням, ідентифікацією, найменуванням тощо). З прагматичної точки зору розрізняють інтродуктивну, ідентифікуючу та неозначену референцію [6, с. 411]. З логіко-семантичного погляду розрізняють типи віднесеності називних МО до референта (до одного референта, його частини, декількох референтів тощо), а також типи МО за їхньою участю в процесі здійснення референції (автономні РР та РР-актуалізатори) [6, с. 411].

Мета статті –проаналізувати головні характеристики та типи репрезентацій референції в українській, російській та англійській мовах. Завдання статті: визначити основні підходи та напрями сучасної лінгвістики щодо визначення референції та аналізу РР і на цій основі розробити і обґрунтувати методіку комплексного аналізу досліджуваного матеріалу в рамках поліпарадигмального підходу; окреслити межі та визначити основні характеристики системи РР у досліджуваних мовах; охарактеризувати особливості трьох аналізованих мов в аспекті відображення і вираження в їхніх структурах РР.

Виходячи з того, що координати комунікації задають тип референції, РР можна вважати цілісною відносно закритою підсистемою мови. РР як система – це структурно впорядкована єдність репрезентацій просторових (у тому числі й топомнестичних), часових та особових відсилань на основі ідентифікації та вказування (у свідомості носіїв мови), узгоджених та структурованих згідно з відповідними ментальними картинами світу під впливом національно-етнічних, наукових, соціальних (вікових, професійних, віросповідних, адміністративно-територіальних) та інших факторів. Основою структурування системи РР і її головними принципами є антропоцентричність, егоцентричність та системоцентричність. Принципи координації, субординації, ідентифікації та контрадикції, субституції та взаємодії узгоджують унутрішньосистемні відношення в системі РР. У параметрах таксономії понять складники цієї системи є універсальними, параметричними і регулярними. З позиції логіко-філософського підходу вони категоріальні; з позиції антропоморфного підходу – це не лише біосоціальні, фізіологічні, гендерні, біовітальні, а й антропометричні, перцептивні одиниці. Згідно з так званою гуманітарною ієрархією соціоуніверсальними є доміанти системи РР. Інші складники за цією ознакою поділяються на: етносоціономні, етноантропономні, етнономінації, а також андроцентричні. Згідно з культурно-специфічним підходом існують конфесійні, ритуальні, поняттєво-символічні та жестові символічні репрезентації; вони по-різному підпорядковані етнопсихокультурній ієрархії. Аксиологічна опозиція не є значною мірою вираженою та структуротвірною: позитивна або негативна інтенція висловлення надає аналізованим одиницям відповідної характеристики. Проте універсальна модель концептуально-семантичної системи РР дещо по-різному представлена в мовах під впливом соціальних факторів.

РР є типовою реалізацією концептуально-семантичної системи в мові, де виявляється її діалектично суперечлива природа взаємодії суб'єктивного та об'єктивного [5, с. 9–12]. Вона належить до понять світосприйняття (тобто філософськи значущих понять) і являє собою універсальну модель. Але її сегментація і змістове наповнення набувають специфіки в кожній мові залежно від інтелектуального розвитку та професійної належності її носіїв, про що свідчить проведене дослідження. Ця модель складається з ключових (базових) понять референції до простору, часу та особи, поєднаних між собою в систему РР. Це три виміри, які сходяться в точці відліку (*я – тут – тепер*) і є обов'язковими параметрами комунікації. Саме з неї починається перетин та часткове накладання названих концептуально-семантичних зон, оскільки кожна з них можна охарактеризувати за допомогою хоча б однієї з двох інших.

Аналізована система указівних РР водночас майже повністю відтворює системність, об'єктивну впорядкованість мовної і позамовної дійсності, спрямовує до певної комунікативної ситуації. Основними параметрами вказівної референції є просторові, часові й особові характеристики (виміри), представлені в мові як засоби моделювання фізичної реальності. Система РР подібна до “портативної шкали для відліку часу і простору, шкали, яка завжди до послуг мовця, якою він охоче користується” [4, с. 10]. Характеристики універсальної (узагальненої) частини аналізованої системи РР можуть формувати більш конкретні системи параметрів, а саме: а) просторові (і топомнестичні) параметри: локативні (місцеперебування), векторні (напрямок переміщення), об'ємні (тривимірні), площинні (двовимірні), лінійні; б) часові: теперішнє – майбутнє – минуле; завершені – незавершені, миттєві – тривалі, тимчасові – перманентні, означені – неозначені, реальні – ірреальні, які поділяються на реальне (співвідносне з минулим і частково з теперішнім часом), напівреальне (співвідносне з теперішнім і майбутнім часом), ірреальне або віртуальне, яке є потенційно майбутнім або минулим за своєю семантикою; структурний час, суспільний час, подвійний час; в) особові: персоніфіковані, які визначають співвідношення з мовцем, реципієнтом, третьою особою, групою осіб; неперсоніфіковані (наявна / відсутня кількість); суб'єктивні – об'єктивні; реальні – віртуальні. Віртуальні можуть бути виражені вказівним співвіднесенням: (1) з колись реальною особою, (2) з віртуальними особами / персонажами, (3) з реальними особами – віртуальні контактери в односторонньому або двосторонньому спілкуванні; г) комбіновані: інтеракціональні МО (узагальненої семантики, контекстуальні, референційно-дейктичної семантики), акціональні (номінативно-вказівної семантики, процесуально-векторної семантики), просторово-часові, часово-особові, просторово-особові; д) транссемантичні (тобто такі РР, які внаслідок переусвідомлення їхньої семантики частково втратили семантику або набули її, що дозволяє їм бути включеними до аналізованої системи; вони фактично є своєрідними перехідними явищами, через які здійснюються міжпарадигмальні зв'язки): суб'єктно-адвербіальні, що виражають ступінь якості ознаки (побутової семантизації, обрядової, суб'єктно-оцінної та релігійної семантики); субстантивно-адвербіальні; процесуальні; процесуально-субстантивні; процесуально-суб'єктні; особові; якісні оцінні вказування; ад'єктивні часові вказування.

Базова модель системи РР у свідомості носіїв зіставлюваних мов має вигляд підсистеми взаємовідношень, що підтверджується численними типологічними дослідженнями її окремих репрезентацій [1; 2, с. 163–250]. Ця модель повноцінно впорядковує і структурує мовний матеріал, дозволяє виявити типологічні характеристики РР. У мові відповідна система є відносно закритою, такою, що охоплює майже всі мовні рівні. Її цілісність базується на невід'ємному розумінні, ідентифікації, актуалізації та вербалізації РР просторових, часових і особових понять, адже проектування наведених відношень згідно з певною умовно обраною точкою відліку відбувається повсякденно. Векторна спрямованість дозволяє виділити концептуальну мережу і, відповідно, семантичні моделі, які становлять основу (ядро) самої системи. Її універсальною основою є традиційна семантична модель “особа – просторова точка відліку (або проміжок) – часова точка відліку (або період)”, яка характеризує тривимірність буття і діяльності

людини. Залежно від умов певної комунікації та ментальних (національно-культурних, інтелектуальних, психофізіологічних) особливостей її учасників ця модель у кожній мові набуває певної конкретизації.

МО базової моделі системи РР реалізуються переважно на лексичному, фразеологічному і синтаксичному рівнях мови, хоча морфемний рівень також бере участь у формуванні їхніх складників. Вони здатні реалізувати референційну, анафоричну або дейктичну семантику у випадках відповідної контекстуальної зумовленості. Подальше структурування системи РР деталізується. У такому вигляді, очевидно, цю систему можна вважати універсальною. Розбіжності спостерігаються переважно серед окремих РР та особливо в їх сполучуваності. Таке "подрібнення" системи РР має розбіжності в кожній з аналізованих мов, і воно зумовлене не лише ментальністю (згідно з асоціативним розподібненням), а й специфікою української, російської та англійської мов. Так, у системі РР англійської мови зони так званого другого рівня конкретизованості, тобто РР менш узагальнених, ніж доміанти ФСП, але неконкретних понять (такі, як "учора", "сьогодні", "завтра", "нагорі", "поблизу", "уперед", "назад", "у наш час" тощо) накладаються, утворюючи перетини особової, просторової та часової зон. Характерною рисою базової моделі системи РР у зіставлюваних мовах є контекстуальна взаємна зумовленість її складників, їх взаємозалежність та взаємовизначеність (референційна або ідентифікаційна). Інакше кажучи, просторові і часові РР досить часто в мові стають основою для визначення особових РР і навпаки. В усіх зіставлюваних мовах типова модель перетину аналізованих зон "просторовий або часовий прийменник + особове вказування" може доповнюватися локативним або темпоральним іменником. В англійській мові таке доповнення обов'язкове: *at my age the only thing left is writing memories* та ін. Ці три базові виміри пропорційно змінюються за умови зміни хоча б одного з них у ситуації спілкування або в тексті. Особові РР можуть набувати конкретизованості відносно просторових та часових вимірів. В англійській мові визначення часового виміру просторовим не є типовим, тоді як просторові РР цілком природно визначаються часовими або часовими процесуальними вказуваннями, наприклад: – *Where we are ? – Ten minutes fly to Southempton; Is he in?... I say, he is here, right ? – Yes, now. He has just come. Ten minutes late...* та ін.

Абстрактність семантики репрезентацій базової моделі системи РР певною мірою створює умови для розвитку полісемії (особливо контекстуальної). Це явище здебільшого спостерігається серед складників так званої середньої зони системи, до якої належать недомінантні РР, яким не властиві транссемантичні та трансфункціональні типи вказувань [8; 9]. Полісемія, спричинена абстрактністю значень домінантних РР, поширюється на всі мовні рівні і структурні сегменти системи РР і створює поступовий, нечіткий перехід від однієї структурної зони до іншої, а також часткове взаємне накладання просторової, часової та особової семантики. Цей перехід є нерівномірним у зіставлюваних мовах, оскільки відповідні концепти неоднаково важливі й актуальні для їх носіїв. Ступінь вияву ментальної специфіки носіїв мов та, як наслідки, нерівномірність і невідповідність функціонально-семантичних РР зростають, як свідчить дослідження, від домінант системи.

Периферійні зони системи представлені здебільшого МО, які конкретизують референційну семантику репрезентацій базової моделі цієї системи. Вони моносемантичні або мають хоча б одне побічне значення, крім ЛСВ (чи варіантів), що виявляє їх належність до полів РР. Такі відношення свідчать не лише про відносність семантичних зон [1, с. 54], а й про невідривність РР від одиниць інших мовних підсистем, про певну "відкритість" її структурних рівнів і здатність "сприймати" мовні / мовленнєві інновації. Ці ж зони виявляють найбільшу специфіку аналізованої системи РР.

На всіх структурних рівнях семантика місцеперебування та напрямку руху поєднуються в англійських РР набагато частіше, ніж в українській і російській мовах. В англійській мові таке поєднання демонструє переважна кількість прислівників, прислівникових зворотів, дієслів руху та спокою (наприклад, англ. *rightward(s), abay* та ін.), чому сприяє аналітизм англійської мови, який, у свою чергу, спричинив суплетивізм / омонімію більшості дієслівних, прислівникових, прийменникових, іменникових і прикметникових форм або виявив певні етапи оформлення лексико-граматичної омонімії. Значна кількість РР у досліджуваних мовах фіксують у своїй семантиці співвіднесеність із просторовою координацією акту мовлення та його часовою характеристикою [10, с. 191], зокрема часовою та особовою, особовою і просторовою орієнтацією. Нарощування цієї ознаки спостерігається від базової моделі до боків системи РР майже пропорційне зменшенню ступеня абстрактності семантики та нарощуванню її конкретності.

Типовою недомінантною репрезентацією базової моделі системи РР "я – тут – тепер" є актуальна в сучасних аналізованих мовах "гуморизація" сталих словосполучень, відомих фольклорних та авторських висловів, прислів'їв тощо. Їх каламбурне перетворення або доповнення, утворене на основі метонімічного або метафоричного переносу, побудова зворотних просторово-часових метафор зумовлюється відносною регулярністю вживання, метафорично і метонімічно вмотивованою багатозначністю тощо. Фольклорні й авторські вислови – джерела мовної гри – становлять досить тонкий прошарок численного проverbs'яльного запасу будь-якого національного фольклору. Прислів'я включається в мовну гру на основі здатності бути розпізнаним за його належністю до активного або хоча б пасивного словникового запасу членів певного мовного колективу [3, с. 27]. Соціальна зумовленість актуалізації таких форм висловлення цілком очевидна: складнощі й емоційно-психологічне напруження в повсякденному житті людини, прискорення темпу життя потребує ясності, лаконічності, доступності і точності інформації. Влучне емоційно-експресивне висловлення значно підсилює рівень її сприйняття та вплив на реципієнта, в тому числі й щодо РР. Продуктивні їх різновиди в аналізованих мовах – синтаксичні і морфолого-синтаксичні – здатні водночас надавати просторово-часових, часово-особових та особово-просторових характеристик ситуації / висловленню. Наприклад, вони можуть бути побудовані: а) усиченням семантичної ознаки в оригінальній структурі словосполучення і додаванням вказування на місцеперебування / напрям руху або час, які виражають переосмислену якісну характеристику особи, предмета тощо; б) продовженням, доповненням відомих стійких словосполучень; в) "гумористичною", каламбурною

самоідентифікацією, яка значно поширюється з англomовного дискурсу в інші зіставлювані мови.

Отже, базова модель системи РР зумовлює і спрямовує поширення та диференціацію семантики в межах аналізованих ФСП. Соціальна зумовленість та асоціативна закріпленість "утримують" базову модель системи РР у кожній мові й актуалізують її в мовленні носіїв. Така модель визначення референційних параметрів ситуації спілкування є типовою й універсальною не лише для порівнюваних мов. Це підтверджує думку про те, що базові моделі мовних систем чітко співвідносяться з відповідними концептами, але набувають певного національно-специфічного розширення в перехідних зонах семантичних полів на всіх мовних рівнях. Вони характеризують одні й ті самі явища дійсності з різних боків, відзначають ті характеристики, які мають більше значення в способі життя народу і таким чином організують специфіку мовних картин світу.

Поступово на основі універсальної логіки як способу розвитку мислення людини та під впливом культурно-історичного розвитку етносу і надбудови як продукту діяльності соціуму формувалося і наукове осмислення РР.

Таким чином, система РР як концептосфера являє собою складноструктурну систему просторових, часових та особових РР, яка представлена у свідомості носіїв мов і оформлена під впливом ментальних, етнічних, соціальних та асоціативних факторів у сукупність просторових, часових та особових координат у мовленні на основі референційних (у широкому розумінні терміна) типів. Базова модель системи РР у зіставлюваних мовах універсальна. Специфіки вона набуває здебільшого в місцях перетину і накладання просторової, часової та особової зон, а також у співвідношенні з іншими фрагментами ментальної і, відповідно, мовної картин світу, адже ця система як концептосфера є "культурно забарвленим" явищем, у якому представлені оцінні норми, стереотипи, моделі поведінки й узагальнені схеми ситуацій.

Подальші наукові студії щодо зіставного дослідження мовних систем РР та окремих парадигм їхніх складників убачаються в залученні до такого аналізу дослідних парадигм когнітивістики, прототипної семантики, функціональної граматики, психолінгвістики, лінгвосинергетики, функціональної граматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородинa М. А. К типологии и методике историко-семантических исследований / М. А. Бородинa, В. Г. Гак. – Л. : Наука, 1979. – 232 с.
2. Вейнрейх У. О семантической структуре языка / У. Вейнрейх // Новое в лингвистике. – М. – 1970. – Вып. 5. – С. 163–250.
3. Зализняк А. А. Феномен многозначности и способы его описания / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. – 2004. – № 2. – С. 20–45.
4. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание / Соломон Давидович Кацнельсон. – Л. : Наука, 1986. – 298 с.
5. Кравченко А. В. Вопросы теории указательности : Эгоцентричность. Дейксис. Индексальность / Александр Владимирович Кравченко. – Иркутск, 1992. – 212 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
8. Терехова С. І. Типи референції в системі просторових, часових та особових координат (на матеріалі української, російської та англійської мов) : [монографія] / Світлана Іванівна Терехова. – К. : КСУ, 2010. – 340 с.
9. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов) : [монографія] / Світлана Іванівна Терехова. – К. : КНЛУ, 2007. – 400 с.
10. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Наука, 1962. – 286 с.

СРЕДНЯЯ ДЛИНА ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РУССКИХ И ЧУВАШСКИХ ГАЗЕТНЫХ ТЕКСТАХ

ТУКМАНОВА Н. П.

Киевский национальный лингвистический университет

Своеобразие и особенности любого языка наиболее отчетливо выражаются в сравнении или сопоставлении его с другими языками. При введении статистического материала результаты такого рода исследований, безусловно, окажутся более объективными. Работы сопоставительного характера являются, как правило, мерилom достаточной изученности языка. Однако нельзя сказать, что чувашский язык, как самодостаточная сущность, к настоящему времени изучен абсолютно. Актуальность применения математического метода обусловлена тем, что полученные результаты такого рода исследования способствуют введению в квантитативную лингвистику чувашского материала, до последнего времени игнорируемого в общетеоретических изысканиях как следствие недостаточности его количественного описания. Научная новизна статистического анализа текстов связана с тем, что русские и чувашские газеты до сих пор не исследовались в сопоставительно-статистическом аспекте. Вследствие ряда причин – малочисленности научного потенциала, нетрадиционности квантитативного направления – чувашская газетная речь еще не описана в статистическом плане, не говоря уже о сравнительно-сопоставительных изысканиях. Между тем наблюдение над феноменом взаимодействия русского и чувашского языков может привести к довольно интересным выводам и обозначить перспективы дальнейших исследований в исследованиях такого рода. Приходится констатировать, что в настоящее время нет академической сопоставительной грамматики русского и чувашского языков. Изучались только отдельные вопросы двуязычия в сборниках научных трудов, изданных кафедрой русского языка Чувашского госуниверситета. Взаимовлияние этих языков лингвистами почти не изучалось: существуют только две диссертационные работы, посвященные сопоставительному исследованию русского и чувашского языков, это работы Гришаевой З. В. [3] и Павлова В. В. [10].

Цель данной работы – получить объективные данные о средней длине предложений в региональной русской и чувашской газетах и определить зависимость длины предложения от его структуры. Поставленную цель мы считаем